

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 34, יוני 2026

תוכן העניינים

- 2 דבר העורך
- עטיה אלרחאחלה / דת ופוליטיקה בנגב: התבססותה של רע"מ בקרב החברה
- 3 הערבית הבדואית
- 3..... ייצוג החברה הבדואית בנגב בכנסת: מבט היסטורי
- 4..... השפעתן של התנועה האסלאמית ושל רשימת רע"מ על הבדואים בנגב
- 5..... דפוסי ההצבעה של הבדואים בנגב בבחירות המקומיות
- 6..... דפוסי ההצבעה של הבדואים בנגב בבחירות הארציות
- 7..... סיכום ומסקנות

דבר העורך

הגיליון הנוכחי של **ביאן** כולל מאמר אחד, פרי עטו של **עטיה אלרחאחלה**, העוסק בסיבות ההיסטוריות והחברתיות להתבססותה של מפלגת רע"מ בקרב הבדואים בנגב.

ביאן – רבעון לענייני החברה הערבית בישראל מתפרסם מטעם תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל-אביב.

הדעות המובעות בפרסומי מרכז משה דיין הן של המחברים בלבד.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- ד"ר אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6406046

- [אתר האינטרנט של תוכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2026.

מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תוכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התוכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התוכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמר.

עטיה אלרחאחלה * / דת ופוליטיקה בנגב: התבססותה של רע"מ בקרב החברה הערבית הבדואית

כוחם של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית ושל מפלגת רע"מ בקרב הבדואים בנגב נובע מהיותם ארגונים בעלי אופי דתי המספקים שירותים חברתיים ודתיים ביישובי הבדואים. כך רוכשות התנועה האסלאמית ורע"מ יתרון פוליטי ביחס למפלגות ערביות אחרות.

השליטה של התנועה האסלאמית בשלטון המקומי הבדואי, המתבסס על המבנה השבטי-חמולתי של החברה הבדואית, מאפשרת לה לבסס את כוחה באופן פורמלי בנגב. אופייה הדתי של רע"מ מושך אליה מצביעים בדואים בנגב, שאינם מזדהים עם אופייה הליברלי-קומוניסטי של חד"ש או עם אופייה הלאומי של בל"ד.

חד"ש והמפלגות הערביות האחרות מבינות את חשיבותו של הייצוג הבדואי ושיבצו מועמדים בדואים ברשימותיהן. עם זאת, רע"מ מקפידה לשמור על קשר רציף עם החברה הבדואית בנגב ולשבץ מועמדים בדואים במקומות ריאליים ברשימתה.

ייצוג החברה הבדואית בנגב בכנסת: מבט היסטורי

מאז הכנסת הראשונה ואף בשנותיה הראשונות של המדינה נהגו הבדואים בנגב לתמוך במפלגת מפא"י (לימים מפלגת העבודה). לקראת הבחירות לכנסת השמינית בשנת 1973 הקימה המפלגה את "הרשימה הערבית לבדואים וכפריים" בראשות שיח' חמאד אבו-רביעה. רשימת לוויין זו הוקמה כגורם מתווך וכבסיס תמיכה פוליטי בעבור המפלגה.

שיח' אבו-רביעה נבחר לכנסת והיה לחבר הכנסת הראשון מקרב החברה הבדואית בנגב. בחירתו סימנה נקודת מפנה בולטת, שכן היא הציבה את החברה הבדואית על המפה הפוליטית בישראל והגבירה את נראותה במרחב הציבורי והחברתי. כניסתו של אבו-רביעה לכנסת תרמה להתפתחות המודעות הפוליטית בקרב החברה הבדואית, בייחוד בקרב הדור הצעיר, ועודדה אזרחים אלה להפגין מעורבות פוליטית. יתר על כן, בחירתו הניחה את היסודות להשתלבותה של החברה הבדואית בפוליטיקה הישראלית ובחברה ותרמה לעיצוב זהותה הפוליטית.¹

בשנת 1988, לקראת הבחירות לכנסת ה-12, הקים עבד אל-והאב דראושה את המפלגה הדמוקרטית הערבית (מד"ע). דראושה כיהן כחבר כנסת במפלגת העבודה משנת 1984, ומפלגת מד"ע שהקים הייתה למפלגה הערבית העצמאית הראשונה בכנסת.² בשנת 1992, בבחירות לכנסת ה-13, זכתה מד"ע בשני מושבים, ובאחד מהם כיהן טלב אל-סאנע, בדואי מהנגב. בכנסת ה-14 היה אל-סאנע חבר כנסת מטעם מד"ע, והוא כיהן עד הכנסת ה-18 בין השאר במסגרת רע"מ. בבחירות לכנסת ה-19 בשנת 2013 לא הצליחה מד"ע להכניס נציג משלה לכנסת. היא סיימה אפוא את דרכה הפוליטית, וטלב אל-סאנע סיים אף הוא את כהונתו בכנסת.

בשנת 1996, לקראת הבחירות לכנסת ה-14, חלו תמורות של ממש במערכת הפוליטית של החברה הערבית בישראל. התנועה האסלאמית בישראל, אשר הוקמה בשנת 1972 בידי שיח' עבדאללה נמר

* עטיה אלרחאחלה הוא דוקטורנט במחלקה ללימודי ישראל באוניברסיטת חיפה וחוקר את הפוליטיקה הערבית והבדואית בישראל תוך התמקדות במנהיגות מקומית וקהילתית.

¹ עטיה אלרחאחלה, "הרשימה הערבית לבדואים וכפריים: בין מבנה חברתי לפעילות פוליטית", עבודת גמר לתואר "מוסמך", אוניברסיטת חיפה (2023).

² המכון הישראלי לדמוקרטיה, הבחירות לכנסת ה-12. shorturl.at/ZwpSL

דרוּש, התפצלה בעקבות מחלוקת עקרונית על שאלת ההשתתפות בבחירות לכנסת. מחלוקת זו הובילה להיווצרות שני פלגים מרכזיים: הפלג הצפוני בראשות ראד סלאח וכמאל ח'טיב שהתנגדו בתוקף להשתתפות בבחירות לכנסת, והפלג הדרומי בראשות עבדאללה נמר דרוּש שתמך בהשתתפות פוליטית במערכת הפרלמנטרית. הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית התמודד בבחירות לכנסת במסגרת רשימה משותפת עם מד"ע תחת השם "הרשימה הערבית המאוחדת" (רע"מ). איחוד זה שמר על ייצוג הבדואים בכנסת במסגרת רע"מ.

לקראת הבחירות לכנסת בשנת 1996 הוקמו מסגרות פוליטיות ערביות חדשות: מפלגת בל"ד – הברית הלאומית הדמוקרטית בראשות עזמי בשארה, ומפלגת תע"ל – התנועה הערבית להתחדשות בראשות אחמד טיבי.³ מפלגות אלה לא העניקו ייצוג הולם לחברה הבדואית בנגב באמצעות שריון של מקום ריאלי עבורה ברשימותיהן לכנסת.

בשנת 2015, אחרי משא ומתן ארוך, התאחדו המפלגות הערביות – חד"ש, רע"מ, בל"ד ותע"ל – והקימו את הרשימה המשותפת כדי להתמודד עם העלאת הרף של אחוז החסימה. במקומות הראשונים הוצבו ראשי הרשימות, ואחריהם שאר המועמדים מכל מפלגה לסירוגין. ברשימות של חד"ש, של רע"מ ושל בל"ד נכללו מועמדים מהנגב במקומות ריאליים. הרשימה המשותפת השיגה 13 מושבים, ובכנסת ה-20, בפעם הראשונה בהיסטוריה הפוליטית של ערביי הנגב, כיהנו ארבעה בדואים מהנגב כחברי כנסת: טלב אבו-עראר מטעם רשימת רע"מ, ובמסגרת הסכם הרוטציה כיהנו ברשימה המשותפת חברי הכנסת ג'מעה אזבארגה מטעם מפלגת בל"ד, סעיד אל-חרומי מטעם רע"מ ויוסף אל-עטאונה מטעם חד"ש. בה בעת גדל גם ייצוג הנשים הערביות במידה ניכרת.⁴

הקמתה של הרשימה המשותפת תרמה ישירות לחיזוק כוחן של המפלגות הערביות בכנסת ולהגדלת ייצוג הבדואים בכנסת ה-20. הסכם הרוטציה ביניהן אפשר ייצוג נרחב ומגוון יותר מבחינה מגדרית, עדתית, דתית וגאוגרפית של האוכלוסייה הערבית בישראל. מנגד, הסכם זה היה גם אחד הגורמים המרכזיים למשבר שהוביל להיחלשות הרשימה המשותפת משום שלא נקבע תקנון ברור ומחייב למקרים של התפטרות חבר כנסת. הדבר בא לידי ביטוי בהתפטרותו של חבר הכנסת באסל גטאס לאחר שהוגש נגדו כתב אישום, שעוררה מחלוקת בין המפלגות הערביות ברשימה המשותפת סביב אופן מימוש הסכם הרוטציה, מחלוקת שהובילה למשבר פנימי בין המפלגות הערביות.⁵

השפעתן של התנועה האסלאמית ושל רשימת רע"מ על הבדואים בנגב

הקמתה של התנועה האסלאמית בישראל בשנת 1972 סימנה שלב חדש בפוליטיקה הערבית בישראל, שכן לראשונה מאז מלחמת 1948 פעל במדינה ארגון אסלאמי-סוני באופן גלוי. בראשית דרכה התמקדה פעילות התנועה בשיעורי דת ובהפצת ידע דתי. לאחר מכן התמקדה התנועה בפעילות חברתית, שכללה מתן שירותים וסיוע לחברה הערבית ולחברה הבדואית בנגב בכללה. עם

³ אסעד גאנם, "מפלגות וזרמים אידאולוגיים בקרב המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל", *מדינה וחברה* (2001), עמ' 89–114.

⁴ אתר המרשתת של הכנסת, חברי הכנסת העשרים, <https://main.knesset.gov.il/mk/apps/mkprevious/main/previous-knesset-mks/mkp-knesset-hist/20>

⁵ שאהין עבד אל-רחים סרסור, *הרשימה המשותפת – הרכבה, פירוק והרכבה מחדש: גורמים ותהליכים בבחירות לכנסת ה'20–24 בשנים 2015–2021*, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה למדעי המדינה (2021).

השנים הרחיבה התנועה האסלאמית את פעילותה והקימה סניפים רבים ביישובים הערביים וביישובי הבדואים, ובכך חיזקה את מעמדה בקרב החברה הערבית בישראל.⁶ הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית וזרועה הפוליטית, רע"מ, מנהלים במשך שנים קשרים הדוקים עם החברה הבדואית בנגב. כוחם נובע בין היתר מהיותם בעלי אופי דתי, הפועלים גם כספקים של שירותי חברה ודת, והם נוכחים במסגדים ובקהילות המקומיות כמעט בכל יישובי הבדואים באזור.

הפעילות הדתית והחברתית של התנועה מחזקת את מעמדה הציבורי והפוליטי בקרב הבדואים בנגב. מועמדי התנועה האסלאמית מתמודדים תדיר בבחירות המקומיות ברוב יישובי הבדואים בנגב, ולעיתים אף נבחרים לכהן כראשי מועצות וכחברי ההנהגה המקומית. כך רוכשות התנועה האסלאמית ורע"מ יתרון פוליטי ניכר ביחס למפלגות ערביות אחרות. אחד הביטויים לכך הוא שריון מקום ריאלי קבוע ברשימת רע"מ לכנסת בעבור מועמד בדואי מקרב בני התנועה האסלאמית בנגב.

ב-11 בנובמבר 2025 העבירו רע"מ והפלג הדרומי של התנועה האסלאמית מכתב לראש ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל היוצא, מוחמד ברכה, ובו פורטו שמות נציגיהם לוועדת המעקב המשמשת כארגון הגג המייצג את הציבור הערבי במדינת ישראל. הבדואים תושבי הנגב שהופיעו ברשימה הם חבר הכנסת ואליד אל-הואשלה ועלי אל-דבסאן, וכן שתי נשים בדואיות – ג'אליה אבו-כף וסולטאנה אבו-ריאש. המהלך לשילובן בוועדת המעקב העליונה נתפס כתקדים: הוא סימן הרחבה של הייצוג הפוליטי של נשים בדואיות וקידום השתתפותן בזירה הפוליטית. מאחר שרע"מ רואה בחברה הבדואית בנגב כוח פוליטי משמעותי שעליו היא נשענת דרך קבע בבחירות לכנסת, הברית בין רע"מ ובין החברה הבדואית בנגב מתהדקת עם השנים.⁷ שילוב האישה המוסלמית בתנועה האסלאמית מבטא את מדיניותה של התנועה: יצירת מסגרת ארגונית וחברתית לנשים צעירות ומשכילות בתנועה האסלאמית בפרט ולנשים מוסלמיות בכלל.⁸

דפוסי ההצבעה של הבדואים בנגב בבחירות המקומיות

המבנה החברתי של החברה הבדואית בנגב הוא שבטי-חמולתי. לקראת הבחירות לרשויות המקומיות נרקמות בריתות פוליטיות המתבססות במידה רבה על קשרים משפחתיים וחמולתיים, והן גורם מרכזי בהצלחתם של מועמדים בבחירות אלה.

השלטון המקומי מספק שירותים ציבוריים כגון תכנון ופיתוח, חינוך, רווחה ותברואה; הוא תלוי בשלטון המרכזי בכל הקשור לתקציב ולאסדרה, ולכן הפוליטיקה הארצית משפיעה על סדר יומו בכל התחומים.⁹ לתנועה האסלאמית כוח חברתי ופוליטי רב בנגב, והיא הצליחה להציג הישגים אלקטורליים בכמה רשויות מקומיות בדואיות.

בעיר הבדואית רהט הצליחה התנועה האסלאמית להוביל לבחירת מועמדה ג'ומעה אל-קצאצי לראשות העיר בבחירות הראשונות למועצת העיר בשנת 1989. ב-2008 וב-2018 נבחר לתפקיד

⁶ רנא אסעיד, "התנועה האסלאמית בישראל כספקית שירותים חברתיים: התפתחות היסטורית-חברתית ומאפיינים עיקריים", *חברה ורווחה*, לט/4 (2019), עמ' 609–628.

⁷ אתר המרשתת של פאנט, 12.11.2025, <https://panet.com/story/4185124>

⁸ סלוא עלינאת, *מהעצמה להנהגה: נשים בתנועה האסלאמית בישראל (1980–2013)*, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בן גוריון בנגב (2015).

⁹ עזיז חידר (עורך), *קריסת הרשויות המקומיות הערביות: הצעות להבניה מחדש*, מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד (2010).

מועמד התנועה האסלאמית פאיז אבו-סהיבאן; בשגב שלום נבחר ב-2008 מועמד התנועה האסלאמית סעיד אל-חרומי לראשות המועצה המקומית; בערערה נבחר ב-2004 מועמד התנועה האסלאמית טלב אבו-עראר לראשות המועצה המקומית, והוא נבחר שוב ב-2024; בחורה מכהן בתפקיד ראש המועצה המקומית איש התנועה האסלאמית מאז 2005: מוחמד אל-נבארי, ואחריו חאבס אל-עטאונה.¹⁰

השליטה של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית בשלטון המקומי הבדואי מאפשרת לו לבסס את כוחו באופן פורמלי, ואכן חלק מראשי הרשויות הבדואיות חברי התנועה האסלאמית כיהנו כחברי כנסת ברשימת רע"מ כגון טלב אבו-עראר וסעיד אל-חרומי.

דפוסי ההצבעה של הבדואים בנגב בבחירות הארציות

החברה הערבית-הבדואית בנגב היא חברה שבטית מסורתית ודתית. בשל אופייה הדתי של רע"מ, היא הצליחה לאורך השנים לבסס אחיזה פוליטית נרחבת בקרב המצביעים הבדואים בנגב. מנגד, חד"ש נתפסת כרשימה ליברלית יותר, בעלת שורשים קומוניסטיים, ואילו בל"ד מזוהה כמפלגה לאומית-ערבית. מאז הקמתן לא גילו בל"ד וחד"ש עניין של ממש בבניית תשתית פוליטית רחבה בקרב הבדואים בנגב, בין היתר משום שרוב המצביעים הבדואים נהגו להצביע בעבר למפלגת מד"ע ולאחר מכן לרע"מ, שהיה בהן ייצוג לבדואים במקום ריאלי.

עם זאת, במשך השנים הקפידו בל"ד וחד"ש לשמור על ייצוג עדתי ומגדרי במקומות הריאליים ברשימותיהן לכנסת. מהלך זה אמנם חיזק את הייצוג הקבוצתי, אך פגע במידה מסוימת בייצוג הגאוגרפי ובפרט בייצוג של החברה הבדואית בנגב מאחר שאנשיה שובצו במקומות לא ריאליים. מאז הבחירות לכנסת ה-25 ולקראת הבחירות לכנסת ה-26 השנה, חד"ש משריינת ברשימתה מקום ריאלי למועמד בדואי מהנגב, חבר הכנסת לשעבר יוסף אל-עטאונה, כביטוי להכרה הגוברת בחשיבותו של הייצוג הפוליטי של הבדואים.¹¹ אם כן, שני גורמים מרכזיים משפיעים על בחירת המועמד הבדואי במפלגות הערביות: מיקומו ברשימה ומידת התמיכה בו מצד החמולה והשבט.

בבחירות לכנסת ה-25 בשנת 2022 שיבצה רע"מ מועמד בדואי צעיר ומשכיל, ואליד אל-הואשלה, בן החברה הבדואית בנגב יליד 1981, איש התנועה האסלאמית. בחירתו של אל-הואשלה, בעל תואר שני במדעי המדינה באוניברסיטה חיפה,¹² מבטאת את מדיניות התנועה האסלאמית לקידום הצעירים הבדואים לתפקידי מפתח בפוליטיקה הישראלית.

החברה הבדואית התלכדה סביב מועמדים במקום ריאלי והמשיכה לתמוך ברע"מ כי היא העניקה להם ייצוג ברביעיה הפותחת. רע"מ זוכה לתמיכה רחבה יחסית, בין היתר משום שהיא מקפידה לשמור על קשר רציף לאורך זמן עם החברה הבדואית בנגב ולהעניק ברשימתה מקום ריאלי למועמד בדואי מהנגב.

¹⁰ אתר המרשתת Arab48.com, 3.11.2018, shorturl.at/sO4Gw

¹¹ בכר זועבי, "חד"ש חידשה את הרשימה, עכשיו נשאר לחדש את השיטה", אתר שיחה מקומית, 18.5.2026:

<https://shorturl.at/XpvZ7>

¹² אתר המרשתת של הכנסת, חבר הכנסת ואליד אלהואשלה, <https://main.knesset.gov.il/mk/Apps/mk/mk-parliamentary-activity/1093>

סיכום ומסקנות

התמורות הפוליטיות הגדולות בקרב החברה הערבית בישראל התחוללו בזכות מהלכו ההיסטורי של עבד אל-והאב דראושה, מייסד הגוף הפוליטי הערבי העצמאי הראשון בפוליטיקה בישראל. אחרי הקמת מד"ע – המפלגה הדמוקרטית הערבית – בשנת 1988, צמחו המפלגות הערביות החדשות ובהן רע"מ, בל"ד ותע"ל.

רע"מ, המשמשת זרוע פוליטית של הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית, הקימה תשתית פוליטית ודתית רחבה בקרב החברה הבדואית בנגב. בזכות פעילותה הנמרצת כיהן שיח' חמאד אבו-דעאבס מהעיר הבדואית רהט בשנים 2010–2022 כראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית. רע"מ היא הרשימה הפופולרית בקרב הבדואים בנגב, וזאת על פי תוצאות מערכות הבחירות לכנסת מאז 1996. רע"מ מקפידה להקצות ברשימתה מקום ריאלי לבני התנועה האסלאמית בנגב, ובד בבד הפלג הדרומי של התנועה מספק לאוכלוסייה שירותי חברה ודת. כך מצליחות התנועה האסלאמית ורע"מ לעמוד בקשר הדוק עם החברה הערבית הבדואית בנגב, ואת התוצאות ניתן לראות בבחירות לכנסת: רע"מ גורפת את מרבית הקולות של המצביעים הבדואים בנגב. לעומת זאת, המפלגות הערביות האחרות – בל"ד, חד"ש ותע"ל – אינן מצליחות לגייס תמיכה אלקטורלית ממשית בחברה הערבית הבדואית בנגב.

אפשר להניח כי הנתונים עשויים להשתנות אם המפלגות הערביות המתחרות עם רע"מ על קולות החברה הערבית הבדואית בנגב ינקטו כמה צעדים אסטרטגיים:

1. פתיחת הרשימות והרחבת הייצוג בעבור חברים ערבים בדואים מהנגב בהן;
2. שריון מקום ריאלי ברשימות בעבור מועמדים ערבים בדואים;
3. הגברת המעורבות הפוליטית והחברתית של המפלגות בקרב החברה הערבית הבדואית בנגב.

הספרות המחקרית בתחום הפוליטיקה מראה שמפלגות נופלות עקב אי-הבנת השטח והיערכות בלתי מותאמת לשינויים החלים בו.¹³ אחד האיומים הבולטים על המפלגות הערביות הוא התגברות המודעות של הציבור הערבי הצעיר והמשכיל לפוליטיקה המפלגתית. ציבור זה תוהה כיצד ירצה לגלות מעורבות בהרכב הרשימות של המפלגות בבחירות המקדימות. מעורבות זו תחייב את המפלגות לפתוח את ההתפקדות לכלל האזרחים הערבים, ללא בירוקרטיה, נְלֵא – גורלן יהיה דומה לגורלן של רשימות הלוויין הערביות של מפלגת העבודה, שנמוגו בין היתר עקב התגברות המודעות הפוליטית של בני הדור הצעירים והמשכילים, שלא היו מוכנים לציית עוד למנהיגות הערבית המסורתית.

¹³ רענן כהן, זרים בביתם: ערבים, יהודים, מדינה, דיונון (2006); אורנה כהן, "אין אנחנו יכולים לסגור בפניהם את הדלת: מפלגת העבודה וההחלטה לצרף לשורותיה חברים ערבים", זמנים: רבעון להיסטוריה, 135 (2016), עמ' 120–132; עטיה אל-רחאחלה, הרשימה הערבית לבדואים וכפריים: בין מבנה חברתי לפעילות פוליטית, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה (2023).